

METİN BOBAROĞLU

AYDINLANMA SORUNU ve DEĞERLER

DESTEK YAYINLARI: 1851
FELSEFE: 86

METİN BOBAROĞLU / AYDINLANMA SORUNU VE DEĞERLER

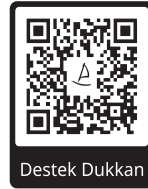
Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü, yayınevinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

İmtiyaz Sahibi: Destek Yapım Prodüksiyon Dış Tic. A.Ş.
Genel Yayın Yönetmeni: Ertürk Akşun
Yayın Koordinatörü: Özlem Esmegül
Üretim Koordinatörü: Semran Karaçayır
Editör: Özlem Küskü
Son Okuma: Kemal Tokgöz
Kapak Tasarımı: İzzet Erş
Sayfa Düzeni: Cansu Poroy
Sosyal Medya-Grafik: Mesud Topal-Nursefa Üzümler
Reklam ve Tanıtım: Selen Çavuşoğlu-İşıl İlgt Şimşek

Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları: 2. Baskı
Destek Yayınları: Gözden Geçirilmiş 3. Baskı: Kasım 2023
Yayıncı Sertifika No. 43196

ISBN 978-625-6608-17-7

© Destek Yayınları
Abdi İpekçi Caddesi No. 31/5 Nişantaşı/İstanbul
Tel. (0) 212 252 22 42
Faks: (0) 212 252 22 43
www.destekdukkani.com
info@destekyayinlari.com
facebook.com/DestekYayinevi
twitter.com/destekyayinlari
instagram.com/destekyayinlari

Destek Dukkan

Deniz Ofset – Çetin Koçak
Sertifika No. 48625
Maltepe Mahallesi
Hastane Yolu Sokak No. 1/6
Zeytinburnu / İstanbul
Tel. (0) 212 613 30 06

METİN BOBAROĞLU

**AYDINLANMA
SORUNU
ve DEĞERLER**

İnsan Nasıl Özgürleşir?

YAZAR HAKKINDA

Metin Bobaroğlu, 1951 yılında Trabzon'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nden mezun oldu. Anadolu Aydınlanma Vakfı'nın kurucu üyesidir. 1996 ile 2001 yılları arasında aynı vakfın başkanlığını yürüttü. 1974'ten itibaren yaptığı toplantılara ek olarak Anadolu Aydınlanma Vakfı'nın çeşitli kültür merkezlerinde düzenlediği halka açık felsefe toplantılarında konuşmalarını sürdürdü.

Bu toplantıların ürünü olan *Us Düşün ve Ötesi* adlı derginin yayımlanmasına öncülük etti. Bu dergide yayımlanan yazılarının bir araya getirildiği *Aydınlanma Sorunu ve Değerler* ile Kadıköy Kültür Sanat Merkezi'nde yaptığı konuşmaların kayıtlarından derlenen *Bâtınî Gelenek Hermetik ve Sanskrit Öğretiler* adlı kitapları 2002 yılında yayımlandı.

Metin Bobaroğlu, 1997-2002 yılları arasında M.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi'nde "Simge-Sanat-Felsefe" başlığı altında çeşitli kavramların tartışıldığı seminerler verdi. 2004'te Bilgi Üniversitesi'nde "Kadim Bilgelik: Gnostik Öğretiler ve Tasavuf" başlığı altında, 2005'te ise yine aynı üniversitede "Bilimsellik ve Mistisizm" adı altında bir dizi seminer verdi.

1999 ve 2002 yılları arasında çeşitli radyolarda "Dinle Ney'den", "Bir Dilde Bin Kelâm" ve "Kuş Dili" başlıklı radyo programlarını hazırladı. 2009 yılında "Aşure" adlı 20 bölümlük sohbet programı bir televizyon kanalında yayımlandı.

Metin Bobaroğlu'nun on beş yılı aşkın bir zamana yayılan yazıları, konuşma kayıtlarından derlemeler ve kendisiyle yapılan söyleşilerden oluşan *Simgesel Düşünme* adlı kitabı 2012 yılında, *Aydınlanma Sorunu ve Değerler* adlı kitabının genişletilmiş ve gözden geçirilmiş 2. baskısı ise 2014 yılında Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları tarafından yayımlandı.

Metin Bobaroğlu, İstanbul'da her yıl şubat ayında düzenlenen "360 Dereceden Aşk" adlı kültür, sanat ve yaşam festivaline 2016-2023 yılları arasında birçok kez konuşmacı olarak katıldı. Ayrıca, Radyo Cazkolik'te yayımlanan "Jazz, Müzik ve Kadın" adlı radyo programında 2017 yılından bu yana dönem dönem "Tasavvuf ve Caz" başlıklı sohbetleriyle yer almaktadır. Halen çeşitli internet platformları ile radyo ve televizyon kanallarında felsefe çalışmaları ve konuşmalarına devam etmektedir.

*Dinlerin görünüştteki karşıtlık ve çelişkilerinin altında,
derin sularda “kadim değerler” bulunur ve bunların
ortaya çıkarılması her kültürün irfan geleneğiyle mümkündür.
Toprak üstünde, birer artezyen kuyusu gibi birbirinden
apayrı görünen dinler, toprak altında birbirleriyle iç içe geçmiş
bir içdeniz oluşturur ki buna geleneğimizde vahdet denmiştir.
İşte bu derin irfandır ki günümüz dünyasında
kültürler arası tanışmayı olanaklı kılabilir.*

– Metin Bobaroğlu

İÇİNDEKİLER

YAZAR HAKKINDA / 5

Yeryüzünde Bir “Yabancı” / 11

Gelin Tanış Olalım / 17

Ekinsel Biçem ve Aydınlanma Sorunu / 25

İnsan Üç Kez Doğar / 47

Bak Şu Söze Ne Ediyor! / 57

Yöntem Sorunu / 69

Ekin Sorunu / 79

Değer Üreten Varlık Olarak

Etik İnsan / 87

İletişim Sorunu / 103

Tarih Bilinci ve Kimlik Sorunu / 111

Doğu-Batı Estetiği / 117

Tasavvufta Ahlak Sorunu / 125

NOTLAR / 147

KAYNAKÇA / 149

DİZİN / 153

Yeryüzünde Bir "Yabancı"

“Toprağın ürünüünü yemek için
ömür boyu zahmet çekeceksin.”

– Tekvin, 3:17

İki dünya savaşının ardından ortaya çıkan kimlik bunalımı, insanı, kendisini nasıl tanımlayacağı ve neye inanacağı, neyi ümit edeceği konusunda kararsız kıldı. Ne din kurumu ne de devlet otoriteleri insanlığı bu büyük felaketlere karşı koruyabilmişti.

Özellikle Fransız Devrimi’nden sonra, bütün dünyada ulusçu devlet örgütlenmeleri ile hümanist ve pozitivist eğitim yaygın olarak kabul gördü. Bu, toplumların yeni varoluş biçimiydi ve bu yeni uygarlık modelinin sloganı da, “Bilimsel bilginin ışığında kör inanç, kaba güç ve bağnazlık önlenmelidir,” özdeyişiydi.

Ancak beklenen olmadı. İki büyük dünya savaşının neden olduğu maddi ve manevi çöküş, aynı zamanda bir *anomi* yani anlam yitimini de beraberinde getirdi.

Bugüne kadar uğruna onca çaba gösterilen değerlere ne olmuştu? İnsanları birbirine bağlayan böylesi değerler yoksa neye inanacaktık? Uğruna yaşanacak ne vardı?

Sonuç: *nihilizm*.

İnsan bir “anlam varlığı” değil miydi? Anlam, anlama ve anlaşmayla bir insanlık ailesi kurulmayacak mıydı? Yoksa açgözlülüğün çıkarları uğruna hiçbir şeyi gözü görmeyen bu acımasız saldırganlar altında insan yitip gidecek miydi?

Sonuç: *insansızlaşma*, vicdansızlık.

Bu hümanist projeye bağlı eğitim programı, üniversite kurumları yoluyla bütün dünyaya yayıldı. Amaç din ve mezhep ayrılıklarından doğan savaşlara bir son vermek ve dünya barışını sağlamaktı. Ancak kısa zamanda dinsel örgütlenmelerin yerini alan ideolojik örgütlenmeler hiç de farklı davranmadılar. Üyelerine özgür düşünme olanağı vermediler; farklı görüşler ihanetle suçlandı.

Sonuç: *faşizm*, *totalitarizm* ve *diktatörlük*.

Ünlü düşünür Viktor Frankl, *Duyulmayan Anlam Çığlığı* adlı eserinin taslaklarını Nazi Almanyası'nın gaz odalarının önünde ölüm saatini beklediği günlerde, toplama kampında yazmıştır. O Almanya ki tüm hümanist ve pozitivist projenin görkemli ülkesi olmuştu. Onca bilim insanı, sanatçı ve filozofa karşın sürü bilinci nasıl olup da ortadan kaldırılamamıştı?

Daha önceleri özcü felsefelerden doğan dünya görüşleri, ilerleme, gelişme, dayanışma, hak ve özgürlük vaatleriyle gelecek tasarımları yaratmış ve insanlığa umut aşılamıştı. İki dünya savaşının getirdiği felaket ise bu umutları söndürdüğü gibi, bir de “varoluş sorunu” yarattı. Artık yeni felsefenin adı *varoluşçuluk* oldu. Her kişinin varoluşu, kendi özgür seçimlerine bağlı olacaktı.

Konvansiyonel bir savaş biçimi olan iki dünya savaşının ardından bir üçüncüsü, artık konvansiyonel değil “nükleer” olacaktır ve bu felaketlerin felaketi olacaktır. Bu savaşın tek yararının bir dördüncüsünün olmayacağı, olamayacağı öngörüsünde yatar; *Demokles'in kılıcı* insanlığın tepesinde sallanmakta ve kılıcın gölgesi her duyarlı insanın uykusunu kaçırmaktadır.

İlginç olansa, dünya tarihinde ilk küreselleşen şeyin savaşlar olmasıdır. İnsanlık tarihi savaşların başat olduğu bir tarihtir ancak son iki büyük savaş diğerleri gibi yerel olmamış, tüm dünya

topyekûn birbiriyle savaşmıştır. Âdem'in topraktan yaratılma mitindeki "Âdem" sözcüğünün İbranicesinin kökü "kızılılık" anlamına gelir, dünya toprağına dökülecek "kızılkan"ların habercisi gibidir; toprak kanla yoğrulmuştur.

İkinci küreselleşen olgu ise ekolojik felaketlerdir. Sanayileşmenin dizginsiz gelişmesinden doğan sanayi atıkları ekosistemi tehdit edecek boyutlardadır.

Üçüncü olarak küreselleşen bilgi olmuştur. İnternetin dünya çapında örgütlenmesi bilgi akışını hızlandırmış ama bu alanda da yeterli hukuksal düzenleme ve denetim olmadığı için, çoğu zaman enformasyon dezenformasyonla karışınca bilgi de kir-lenir olmuş, insanlar denetimsiz bilgi ve sosyal medya haberleriyle düşünmeye başlamıştır.

Dördüncü olarak kapital küreselleşmiş, çoşkun akan bir nehir gibi dünyayı hızla dolaşan ve günlük milyar dolarla ifade edilen "para" girdiği ve çıktığı yeri allak bullak etmiş, önüne çıkan engelleri ise bir biçimde ortadan kaldırır hale gelmiştir. Buna fırtına etkisi (*storming effect*) denir, bunun sonucu olarak da ekonomi küreselleşir. Ekonomi kuramcılarının bildirdiğine göre, ekonomi tek başına bir olgu değildir ve politikayla bir arada bulunur; yani kavram çifti olarak "ekonomi-politik"ten söz etmemiz gerekir. Bunun anlamı, küresel ekonominin kaçınılmaz olarak "küresel politika"ları gereksindiğidir. Bir başka deyişle, ekonomisi kendine yeten ulus devlet yapılanmaları, küresel ekonomi-politik içinde kendisine yer bulabilecek bir değişim geçirmek zorunda kalacaktır. Buna insanlık *de facto* hazırlıksız yakalanmıştır.

Tüm bu olgular bir "ikinci doğa" gibi kendisini insanlığa dayatmıştır. İnsan, doğa ve toplum karşısındaki çarpık ilişkilerinde ısrar ettiği gibi, bu yeni olgu karşısında da vurdumduymaz bir tavır sergilerse, diğer felaketlere bir yenisi daha eklenmiş olacaktır.

Ekonomi-politiğin içinde bir de emek fakt6r6 vardır ve paranın, sermayenin k6reselleştiği gibi insan emeği de k6reselleşmek zorundadır. şimdilik bunun 6n6nde ciddi engeller vardır ama kaçınılmaz olarak bu gerçekleşecektir; nitekim uzun zamandır sanayileşmiş 6lkelere işçi g66 s6rmektedir. K6resel d6nyada insanlar aidiyetlerinden dolayı değil yetenek, bilgi ve becerilerinden dolayı devşirileceklerdir.

Orduların, paranın ve bilginin serbestçe dolaştığı ve k6reselleştiği d6nyada, bir de tek tek bireyler dolaşıma girerse –ki girmeye başlamıştır– bug6ne kadar g6r6lmemiş sorunların doğacağını 6ng6rmek m6mk6nd6r.

K6reselleşmenin ilk sorunu “k6lt6r şoku” olacaktır. 6zc6 inançların dayanışma yaratan ilişkileri 6z6lecek ve 6tekiyle yaşama zorunluluğunun getirdiği tanıma ve tanışma gereksinimiyle karşı karşıya kalınacak, “6zc6 korumacılık” yerini “varoluşu rekabet”e bırakacaktır.

Uygarlığın bilinçli içselleştirilmesine karşın, k6lt6r bilindişi bir yolla alışkanlıklara katılarak temell6k edilir; yani k6lt6r, onunla yoğrularak b6y6d6đ6m6z g6venilir bir sıcak dosttur.

İnsan yaşamını 6 temel şey belirler: ne bildiği, ne yapabil-diği ve ne beklediği. 66nc6s6, gelecek zamana aittir ve şimdi-deki karşılığı “umut”tur.

Nihilizmin yarattığı umudu kırılmış insan regresyona uğramış ve “k6lt6r6n ana rahmi”ne sığınmıştır. Sibernetikteki geri-besleme (*feedback*) gibi ya da 6nl6 mit kahramanı Herakles’in toprağa sırt6st6 yatarak g6 toplaması benzeri, g6n6m6z insanı da geleneğin *kadim bilgeliğinin* yollarını yeniden araştırma-ya başlamıştır. Yapılması gereken geri-bakiş (*flashback*) değil, bunun yerine “geri-besleme”yi sağlamak, kaynağa d6nmektir.

Eski, eskimiş ve g6zden d6řm6řt6r ve eskide kalmıştır. Kadim bilgelikteki “kadim” s6zc6đ6 eskiyi değil “zaman 6st6”y6,

bengi olanı dile getirir. Kadim olan, bengi (ezeli) gücüyle şimdiye etki etmesinden dolayı varlığını sürdürür. Buna İslam tasavvufunda *te'vil* denmiştir, yani işleri evveline götürmek, kaynağına döndürmek. Rücu etmek, tarihte geçmiş bir zamana geri dönmek değil, aslına, evveline kavuşmak demektir ki bu, insanın kendi edimleridir.

Bütün dünyada modernite değil ama modernizm eleştiri-siyle kadim bilgeliğe dönüş başlamıştır. Bunun öncüleri, Jorge Luis Borges, Umberto Eco, Italo Calvino gibi yazarlar ve felsefi sorunları edebiyat aracılığıyla işleyen Jacques Derrida gibi filozoflar olmuştur.

Fernand Schwarz'ın kaleme aldığı *Kadim Bilgeliğin Yeniden Keşfi*, diğer türden yaklaşımlara iyi bir örnektir.

Geçmişten gelen her öğreti kadim değildir, belki eskidir. Modernizm eleştirisinde modernitenin kazanımlarını yadsı-mak bir eleştiri değil, olsa olsa bir toptan inkâr olacaktır.

Dinlerin görünüşteki karşıtlık ve çelişkilerinin altında, derin sularda kadim değerler bulunur ve bunların ortaya çıkarılması her kültürün irfan geleneğiyle mümkündür. Toprak üstünde, birer artezyen kuyusu gibi birbirinden apayrı görünen dinler, toprak altında birbirleriyle iç içe geçmiş bir içdeniz oluşturur ki buna geleneğimizde *vahdet* denmiştir. İşte bu derin irfandır (*gnos*) ki günümüz dünyasında “kültürler arası tanışma”yı ola-naklı kılabilir.

Gelin Tanış Olalım

*“Gelin tanış olalım; işi kolay kılalım,
Yad isek bilişelim; sevelim sevişelim,
Dünya kimseye kalmaz.”*

– Yunus Emre

*A*nadolu kişisi, Doğu ile Batı arasında bulunduğu ve her iki uygarlığı da yakından tanıdığı için anlama ve anlamada etkin rol alabilir. Doğu ve Batı uygarlıklarını en temelde ayıran özellik, Doğu'nun “söz” ve “vicdan”, Batı'nın ise “göz” ve “akıl” uygarlığı oluşlarıdır. Söz uygarlığını Uzakdoğu, Sanskrit uygarlığına kadar yaymak olanaklıdır.

Doğu içedönük, sözel-işitsel ve meditatif bir uygarlıktır; dinlerin ve mistik akımların doğduğu yerdir. Yaşamı, simgeler aracılığıyla kavrar ve bir anlam çoklusu içinde yorumlara yer verir; yaşam niyete bağlı bir biçimde gelişir, şiir ve edebiyat ağırlıklı bir sanatı vardır.

Batı, dışadönük, akla dayalı, felsefi kavramsal düşünceyle anlamı belirgin kılan bir uygarlıktır. Batı uygarlığının simgesi, üçgen içindeki gözdür: aklın gözü. Aklın kavramları, anlamı çoklu değil tek bir belirlenime indirger.

Batı dünyasında yaygın din Hıristiyanlıktır ve bu din bir Doğu dinidir. Hıristiyanlık, Tevrat'ın (Tora) çocuğudur ve “*Şma Yisrael, Adonai Eloheinu, Adonai ehad: Allahımız Rabbin tek ilah olduğunu işit, ey İsrail!*” (Tesniye, 6:4) diyerek görünene karşı işitilenin vurgulandığı bir “tek tanrı” anlayışını benimsemiştir. Bir de Rabbin emri olanı: “Kendinize oyma

put, herhangi bir şeyin temsili olan bir şekil... yapmayın; ...bu şeylere eğilip kulluk etmeyin.” (Çıkış, 20:4-5)

Aslında, Yuhanna İncili'nin birinci ayeti konuyu özetler niteliktedir: “Söz başlangıçta var idi ve söz Allah nezdinde idi...”

Ancak tüm bu uyarılara karşın, akılcı Batı dünyası, Yunan felsefe ve sanat geleneğine uyararak, Doğudan gelen sözel kültürün anlamlarına giysiler giydirerek onları Rabbin emri hilafına görünür kılmıştır. Buna bağlı olarak Batı, içinde Allah kelamından gayrı başka bir şey bulunmayan “sinagog”un karşısına resim ve heykellerle dolu bir “katedral” inşa etmiş, İsa'nın bağımsız mümin doktrinine karşı, katı kurallarla örgütlenmiş kiliseyi koymuştur.

Batı dünyasının Greko-Romen köklerinin her türden düşüncüyü –buna mistik düşünce de dahildir– kurumsallaştırmadaki mahareti, Hıristiyanlık gibi spiritüel (manevi) bir dini bile sistematize bir kurum yaparak dünyevileştirir.

Bu nedenlerden dolayı, Batı uygarlığında “din” bizdeki gibi bir anlam taşımaz. Batı insanı kavramları somut bağlamıyla kullanır, yani sözünü ettiği mefhumun görünür bir karşılığı vardır. “Din” dediği zaman bir Avrupalı, “din kurumu”nu, örneğin Ortodoks, Katolik ya da Protestan kiliseyi anlar. Biz “din” dediğimizde ise aklımıza belirgin bir kurum gelmez; Diyanet İşleri kilise kurumunun karşılığı değildir. Diyanet İşleri, din görevlilerinin tayini ve mabetlerin bakımıyla ilgili bir kurumdur ve “din işleri” ile ilgilenir, “din” ile değil.

Hıristiyanlıkta ise ruhban sınıfı vardır ve Tanrı ile kul arasında vasıta olarak bulunur (İsa bir meyancıdır); tasavvufun mürşitleri ise vasıta değil vesiledirler. Hıristiyanlıkta, Tanrı kelamının taşıyıcı ve koruyucusu, kilise (*eklesias*: iman edenlerin cemaati) adına ruhban sınıfıdır. İslam dininde ise, Tanrı buyruğunun muhatabı doğrudan doğruya bireydir, arada vasıta